

Immanuel Kant:
**ANTROPOLOGIJA
U PRAGMATIČNOM POGLEDU**

Homo absconditus, naklada Breza, Zagreb 2003

S predavanjima o antropologiji u pragmatičnom pogledu Kant je započeo istodobno kad i s radom na kritici čistoga uma, a držao ih je trideset godina. Objavio ih je sam 1798. godine.

Prvo s čime bi se trebalo suočiti je dotični "pragmatični pogled" ove antropologije. Što se time misli? Kant je želio zasnovati mišljenje o čovjeku izvan razmatranja temeljenih na biološkim ili pak empirijskim razmatranjima, ali ipak ne u čisto teorijskom smislu, kao što su to, naposljetku, njegove tri kritike. Njihov je sadržaj ono imanentno, ono apriori, ono otkuda čovjeka i njegova opstanka, te stoga mišljenje čovjeka, svojevrsna antropologija ako se baš hoće tako reći, i to možda u najvišem, jer u najčišćem, najiskonskijem smislu. Antropologija u fiziološkom, odnosno prirodnom pogledu, također ne zanima Kanta, budući da je potrebno znanje o tome što čovjek čini sam od sebe, a ne što priroda čini od čovjeka, pri čemu čovjek ostaje pukim promatračem. Pragmatička antropologija je nešto drugo od fiziološkog, empirijskog i "čisto teorijskog" mišljenja čovjeka. Upotreba, korištenje, djelovanje, upravljanje u skladu s otkrivenim znanjem čovjeka, i iz toga znanja, može se zvati antropologijom u pragmatičkom pogledu. Kant također govori i o moralnim, tehničkim i pragmatičkim predispozicijama čovjeka. Ono pragmatičko ticalo bi se pri svemu tome djelovanja čovjeka na drugog čovjeka i djelovanja s obzirom na sebe sama. Ključan moment, dakle, tu je djelovanje, ali nije loše istaknuti da je to djelovanje s obzirom na znanje, iako djelovanje kao takvo nije moguće bez obzira na znanje, osim ako je proizvoljno, slijepo, bezumno. Pri svim tim razmatranjima, naravno, ne mogu se zanemarivati promišljanja Kantovih kritika; ona nisu razdvojena od kritika, iako su kritike pisane istodobno dok se Kant bavio antropologijom u pragmatičkom pogledu.

"Tema" antropologije u pragmatičkom pogledu je dakle čovjek, s obzirom na svoje djelovanje spram drugog čovjeka i sebe sama. Ovaj moment djelatnosti upućuje vjerojatno na to da se ovdje pobliže radi o mogućnosti *ozbiljenja* čovjeka kao uma. Već je na prvi pogled vidljivo da se ova pragmatička antropologija bavi donekle posebnim temama; ponegdje se radi doista o vrlo posebnoj tematici. Ove posebnosti uvijek se razmatraju uz pretpostavke općenitosti koje su domišljene na drugim mjestima ili u Kantovoj antropologiji ili pak u drugim Kantovim spisima, te se zbog toga nikada ne radi o partikularnim, rascjepkanim uvidima. Također, mogli bismo se uhvatiti u veliku zamku kada bismo počeli pomišljati pragmatičku antropologiju kao nešto "životnije", "bliže" "nama", poradi te tematike koja kao da dotiče čak i svakodnevicu te je stoga svima "bliska", "poznata". Naime, bez Kantovih kritika teško da bi ovakva pragmatička antropologija uopće imala sebe. Vjerujem da je najbolje preporučiti da se potpuno ignorira postavljanje ograda između Kantove "transcendentalne filozofije", "pragmatičke antropologije" i sl., koje bi nekome možda moglo pasti na pamet, te da se svi ovi dijelovi promatraju kroz cjelinu, jer dijelovima promatrano zasebno nije moguće naći puni smisao – štoviše – ostali bismo sa gomilom nepovezanih i nesigurnih pojedinačnih uvida. Odnosno, budući da samospoznaja čovjeka mora otpočinjati od spoznaje slobode, ova pragmatička antropologija – antropologija s obzirom na djelatnost i moguće ozbiljenje uma kroz djelatnost – ni na koji način nije empirijska antropologija pa da se bavi izoliranim promatranjem ovakvih ili onakvih "činjenica". Nasuprot tome, pragmatička antropologija je u organskom jedinstvu s "ostalom Kantovom filozofijom". Mogućnost empirijske antropologije, pak, izvan besmislenih "klasifikacija" i "tipologija" najrazličitijih vrsta, "empirijski ustanovljenih zakonitosti", "komparacija činjenica" itd.

– koje su klasifikacije, tipologije, zakonitosti i usporedbe; sve proizvoljne, bez nužnosti, postavljene na gomili pretpostavki i predrasuda, te nepovezane u svojoj partikularnosti – uopće niti ne postoji. Empirijska antropologija je slijepi napor osuđen na propast, budući da se ono čovječno u čovjeku u empiriji uopće ne da zahvatiti. Moguće je gledati samo manifestacije onog unutrašnjeg u čovjeku s obzirom na djelovanje i to bi se pod dotičnim uvjetom moglo nazvati svojevrsnim "iskustvom" čovjeka – međutim, s empirijski zasnovanom antropologijom to nema ništa zajedničkoga.

Ono osnovno, pak, ove pragmatičke antropologije, opet je čovjekova samospoznaja koja se nužno koncentrira oko njegova jastva. Čovjek je jedino biće koje sebe sama može imati kao objekt, koje može misliti i reći "ja mislim"; drugim riječima, imati svijest o svojem mišljenju, biti samosvijest mišljenja, može misliti mišljenje kao objekt mišljenja, može se beskrajno uzdizati, istovremeno biti nigdje i svugdje, te u tome nigdje i svugdje ostajati upravo on sam, i pri tome si govoriti "ja". Slikovito bi se moglo reći: čovjek je vid svojega svijeta, a opet on sam nije ograničen ni na što od onog viđenog u svojem svijetu, te je stoga istovremeno svugdje i nigdje. Upravo zbog toga on je i neutemeljen, skriven čovjek, koji tek obrazovanjem, odnosno drugim rođenjem kao početkom vječnog rađanja iz samospoznatog ništavila, može početi postajati on sam. Štoviše, nije da čovjek ovo "može biti", kao da bi on mogao biti i nešto drugo, kao da bi mogao u ovome pogledu birati. Ovo doista jest čovjek, način čovjekova biti, znao on to ili ne. U temelju čovjeka je dakle čista spontanost, sloboda, samopostavljanje. Svaka antropologija ovo bi morala imati u vidu. Ovdje se jasno vidi ona gore spomenuta nemogućnost empirijske antropologije, ali i fiziološke antropologije, budući da se želimo baviti razmatranjem čovjeka kao čovjeka, a ne čovjeka kao životinje.

Pragmatička antropologija sastoji se od dva dijela: prvi dio čini "antropologijska didaktika" s podnaslovom "o načinu spoznavanja čovjekove nutarnosti i izvanjskosti", a drugi "antropologijska karakteristika" s podnaslovom "o

načinu spoznavanja čovjekove nutarnosti iz onog izvanjskog". Tri dijela od koja se sastoji antropologijska didaktika su "o sposobnosti spoznaje", "osjećaj ugone i neugode", te "o sposobnosti žudnje". Antropologijska didaktika bavi se dakle sličnom tematikom kao i Kantove kritike, ali iz drugačijeg horizonta. Antropologijska karakteristika pak nastoji domisliti okvire unutar kojih bi se mogao spoznati pojedinac u svojoj osebnosti, dakle pojedinačnosti. Kant međutim ne želi ostati na toj pojedinačnoj razini, pa u ovom pragmatičkom pogledu nastoji odrediti ljudsku zajednicu, a ova pak može biti jedino kao cijeli ljudski rod, odnosno istinska ljudska zajednica, bez obzira na eventualne "pojedinačne svrhe". Utoliko se ovdje može govoriti o filozofiji prema njenom svjetskom pojmu, s obzirom na to da se ovdje u djelatnom, dakle pragmatičkom smislu, opet nastoji misliti cjelina. U apriornom mišljenju, pak, uvijek se nužno misli cjelina ukoliko se uopće misli apriorno, te stoga to niti ne treba isticati. U svjetsko građansko društvo postavljena je svrha čovjekova djelovanja kao sloga, jedinstvo, dok je prvotna nesloga, sporenje, raznolikost, upojednačenost – ishodište iz kojega čovjek kreće na put k sebi samome. Poteškoća na koju se tu nailazi je ta da čovjek doista ima karakter kojega sam za sebe stvara, budući da je čovjek kao spontanost upravo slobodno samopostavljanje svrha.

Spisi koji spadaju u pragmatičku antropologiju i sami su svjedočanstvo Kantove namjere da filozofiju eksplicitno usmjeri spram čovjeka (iako je ona po svojoj biti uvijek usmjerena na čovjeka; možda bi se čak moglo reći da ona jest čovjekovanje čovjeka), te time još više dolazi do izraza ono što se školski naziva Kantovim "kopernikanskim obratom", te osnova Kantove filozofije, a to je isticanje subjekta. Razmatranje ovoga "obrata" u filozofiji, pri čemu znanje nije usmjereno na nešto vanjsko, nešto izvanjski predmetnuto, nego na sebe samo, jasno predskazuje, a možda na neki način čak i utemeljuje kasniji razvoj filozofske antropologije.

Zvonimir Komar